

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ג, תשי"ב-תשי"ג

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

פרש, פרש, פשט — בגלגולי משמעויותיהם

תמוהות ונפלאות הן דרכי הלשון. לכל מלה, בכל אחת
 מלשונות העמים, יש היסטוריה ארוכה. שראשיתה חלה מחוץ
 לתחומי איזו לשון מסוימת שהיא, באותו זמן קדום, שבו למד
 האדם בראשונה להביע את מחשבותיו. משמעותה של כל
 מלה עברה גלגולים רבים, הסתגלה בדורות רבים לצורכי
 הזמנים, ונצרפה בכור המחשבה של האדם בכלל. לפעמים
 קרובות יקרה, שניתן לגלות דרך משותפת בעיצוב המושגים
 בלשונות שונות.

בלשונותיהם של עמים הרחוקים זה מזה כרחוק מזרח
 ממערב, אפשר לעקוב לפעמים אחרי התפתחות דומה להפליא.
 הבה ניתן את דעתנו על השורש פ־ר־ש (בשייך ימנית), ומן
 הצד האחר על השורש פ־ר־ש (בשייך שמאלית), שרשים אלה
 נבדלים לכאורה, ומשמעות המלים המסתעפות מהן שונה.

השורש פ־ר־ש עניינו מתיחה, שטיחה; והשורש פ־ר־ש פירושו היסודי מתן הסברה. משתי המשמעויות האלה (שטיחה" מזה ומתן הסבר" מזה), פותחו המשמעויות האחרות שאנו מגלים בשתי קבוצות המלים המסתעפות מאותם שרשים.

המשמעות היסודית של הפעל פרש מסתברת למשל מתהלים קה לט: "פָּרַשׁ עֵנַן לְמַסְךָ". ולעומת זאת מתבאר משמעותו היסודית של הפועל פרש מויקרא כד יב: "לְפָרַשׁ לָהֶם עַל פִּי ה'". כלומר: לבאר, להסביר להם, או מזבחים יג ע"א: "אמר רבי עקיבא, אני אפרש" (בבבין פיעל) כלומר: אני אסביר.

מהו הקשר שבין שתי המשמעויות? כיצד יכול מושג של פרישה ושטיחה להתגלגל ולהתפתח למושג של הסברה וביאור?

אם נעבור לתחום שפות אחרות, תתגלה לנו הקבלה מעניינת ותימצא התשובה. הבה נתבונן במלה הצרפתית *expliquer*, שפירושה "להסביר". מלה זו התפתחה מן הרומית *explicare*, המורכבת מן הפועל *plicare*, קפל, גלול (וברומית המאוחרת *plica*, "קמט", "קיפול"), ומן התחילית *ex*, שמובנה הסרה וביטול. *explicare* פירושו המילולי — ליישר קיפולים, לפרוש, וממלה זו נתפתחה המשמעות של מתן הסברה. הרוח היוצרת את הלשון רואה אפוא במתן הסבר פעולת פרישה ויישור של דבר ממשי, גיליון נייר, למשל, שאנו פורשים ומיישרים לפני מי שמקבל את ההסבר. כאן מתבקש מאליו, כי ייאמר שהמלה המנוגדת ל־*explicare* היא *complicare*, לסבך. פירושה

המקורי של complicare הוא גלילה, plicare בצירוף cum. —
ומכאן המובן של הכבדת ההבנה. המלה הרומית explicare
עברה לצרפתית, ואנו מוצאים שם אותה משמעות ממש:
explication, expliquer — הסבר, להסביר. שומעי איטלקית
מכירים את המלים spiegazione, spiegare, שהתפתחו מן
המלים הרומיות explicare ו-explicatio. והרי המלה האיטלקית
piega, שפירושה "קיפול", "קמט", היא המשכה של המלה
הרומית הנ"ל.

אך ההקבלה מרחיקה לכת מזה. גם המלה הגרמנית
entfalten, שמקורה בהסרת קמטים, Falten, משמעותה הרגילה
היא "לפרוש", "לשטוח", והיא מגלמת בתוכה בין השאר את
משמעות ההסברה. הרי אם אומרים einen Plan entfalten, מובנת
מכך הסברת התכנית, כפי שזה מסתבר מן הניב העברי
"לגולל תכנית לפני מישור". בשפות השונות קיימת הקבלה
unfold a plan, déployer un plan, einen Plan entfalten, sviluppare un progetto, rozwinąć plan.
אותו גלגול משמעות ממש אנו יכולים לקבוע גם במלה
האנגלית explain. מלה זו השתלשלה משם התואר הרומי planus,
משמעותה "שטוח" וגם "ברור", "מוסבר". יודעי רומית
יזכרו, כי planities פירושה "מישור" בשפה זו. המלה explanare,
תוכנה היסודי אינו אלא "לישר", "לשטח". מכאן השתלשלה
משמעות של ההסברה (גם צירוף המלים planum facere,
פירושו להסביר). בגלגולים האנגליים explanation, explain,
ברורה מאוד משמעות זו.
קרבת המשמעות של "פרש" ושל "פרש" נראית אפוא

טבעית לחלוטין. הפועל הערבי פִּרַשׁ שפירושו „שָׁטַח“, שייך מבהינה אטימולוגית לפועל „פרש“ העברי (כפי שבדרך כלל מקבילה שׂיין ערבית לשיׂן שמאלית עברית).

ההקבלה תהיה מלאה, אם ניתן את דעתנו על כך, כי שם-התואר „פָּשוּט“ אינו אלא „נשטח“. בערבית מקביל לזה הפועל פִּשַׁט. אם הערבי אומר „בַּסֵּט אֶתְאַמֵּר“, יש להבין מ זאת: „הסביר את העניין“. אותו פועל ערבי פירושו גם שטיחה, ושם העצם פִּסָּט הוא שְׁטִיחַ. בפועל העברי „פִּשַׁט“ אנו מוצאים את המשמעות של מתן הסברה וביאור: „רבי ינאי היה יושב ופושט בפתח עירו“ (במדבר רבה יח). „היה לומד תורה ביום ופושט אותה בינו לבין עצמו בלילה“ (שמות רבה מז).

המלה „פָּשוּט“ מזכירה לנו את המלים הרומיות simplex, simplicitas, שמובנן „פשוט“, „פשטות“, ואשר נתגלגלו לשפות רבות: semplice, semplicità באיטלקית; simple, simplicité; בצרפתית; simple, simplicity באנגלית.

הרי פירוש המלה simplex אינו אלא „בעל קיפול אחד“; sim הוא „אחד“¹), plex אינו אלא גלגול של plica הרומית, שעניינו, כפי שאמרנו, „קִמְט“, „קיפול“.

אותו גלגול משמעויות אנו יכולים לראות גם במלים הגרמניות Auslegung, auslegen, שגם תוכנן היסודי הוא

(1) היסוד sim, sem, מופיע בשפות הודו־אירופיות רבות במובן

זה. כך אנו מוצאים את היסוד sem או sim גם בשורשה של המלה הגרמנית

zusammen.

„לשטוח לעין כול“. מהוראת יסוד זו נתפתחה המשמעות של
מתן הסברה. אפשר להשוות לזה אף מלים כמו *exponere*
הרומית, *esporre* האיטלקית, ו-*exposer* הצרפתית.
ביוונית אנו יכולים לעקוב אחרי התפתחות מקבילה
בהחלט. למלה הרומית *simplex* מקבילה מבחינה אטימולוגית
המלה היוונית *haplous*, שמשמעותה היסודית היא „בעל קמט
אחד“. שם-התואר היווני *haplous* פירושו ביוונית החדשה
„כסיל“, „אויל“, ממש כשם שגם מ-*einfältig*, שפירושה המילולי
הוא „בעל קיפול אחד“, נתפתחה בגרמנית משמעות כזאת.
הרי המלה *einfältig* היא שם נרדף ל-*dumm*, טיפש.